

Izabela Łuc
Uniwersytet Śląski, Katowice
e-mail: izabela.luc@op.pl

Swoistość nazwisk mieszkańców południowego Śląska XIX wieku (rekonesans badawczy)*

The peculiarity of surnames of the 19th century Southern Silesia inhabitants (a research reconnaissance)

The article comprises an initial (draft) description of surnames of the inhabitants of Southern Silesia related to an attempt of comparative all-Poland and regional overviews.

Słowa kluczowe: nazwisko, analiza konfrontatywna, region, południowy Śląsk
Key words: surname, contrastive analysis, region, Southern Silesia

1. Wprowadzenie

Śląsk Cieszyński z jego centrum Cieszynem stał się regionem o niepowtarzalnym „kolorycie” antroponimicznym. Regionalna odmienność, wyrażająca się w wyznaniowej, narodowo-etnicznej, kulturowej i językowej swoistości nazewniczej, znajduje swój wyraz w dokumentach źródłowych¹ pochodzących z XIX w. Ową niepowtarzalność potwierdza nie tylko analiza konfrontatywna nazwisk południowego Śląska z nazwami pochodzącymi z innych obszarów Polski, lecz także ich zestawienie z zasobem nazewniczym regionów graniczących ze Śląskiem południowym – Górnego Śląska i Śląska Opolskiego.

Uwzględniając owe determinanty kształtujące swoisty obraz antroponimii południowośląskiej, należy przyjąć stanowisko, że nazwiska można traktować

---

* Artykuł jest przeredagowaną wersją *Wprowadzenia* zamieszczonego w *Słowniku nazwisk mieszkańców południowego Śląska XIX wieku* (Łuc 2016; SNMPS: 8–68).

¹ Podstawę materiałową onomastykonu stanowią księgi metrykalne przechowywane w Parafii Rzymskokatolickiej św. Marii Magdaleny w Cieszynie oraz w Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, jak również rozmaite dokumenty gromadzone w Archiwum Państwowym w Katowicach Oddział w Cieszynie.

nie tylko jako element języka, ale także jako element kultury duchowej (por. Kaleta 1998) – opisywać je diachronicznie i synchronicznie, eksponując na każdej płaszczyźnie ich opisu pełnione przez nie kulturotwórcze (a zwłaszcza regionalne) i aksjologiczne funkcje.

Analizowany tu materiał pochodzi ze SNMPS². Spostrzeżenia i wnioski na temat specyfiki nazwisk mieszkańców południowego Śląska, ujęte w odpowiednie bloki tematyczne, uczyniono przedmiotem wprowadzającego opisu, który w przyszłości wymagać będzie szczegółowych ujęć klasyfikacyjno-analitycznych. Ów ogólny zarys pogłębiający wiedzę o ciągłości i zmienności procesów nazewniczych w XIX w. ma w zamyśle wyjaśnić przynajmniej część interesujących zagadnień odnoszących się do swoistości antroponimii badanego obszaru w kontekście badań ogólnopolskich i regionalnych³.

2. Specyfika nazwisk południowego Śląska

Zebrany zasób nazwisk odsłania wiele interesujących zjawisk i faktów kulturowo-językowych udokumentowanych źródłowo, będących efektem określonych czynników zewnętrzno- i wewnętrznojęzykowych, charakterystycznych dla pogranicza historyczno-geograficznego Śląska Cieszyńskiego. Bogactwo materiałowe odzwierciedla historię tego regionu, jego strukturę osadniczą, a także uwarunkowania administracyjne i społeczne. Skomplikowana sytuacja geopolityczna oraz powiązane z nią determinanty, przenikające się wzajemnie i nawarstwiające się z różnym nasileniem na przełomie wieków, stworzyły wielobarwny obraz etniczno-kulturowy, swoisty dla badanego subregionu Śląska.

Szczegółowa analiza nazwisk badanego obszaru umożliwia wytypowanie dominujących w akcie tworzenia nazwisk grup leksykalno-semantycznych (motywacyjnych) – swoistych dla subregionu modeli nazwiskotwórczych.

Statystyczne opracowanie zebranego korpusu nazwisk motywowanych apelatywami dowodzi, że spora ich część (40,9% całości nazwisk derywowanych o podłożu apelatywnym i 48,2% niederywowanych) zawiera w swej

---

² Aby uniknąć powtórzeń bibliograficznych, w dalszej części opisu (w analizach i tabelach) posłużono się skrótami przypisanymi wybranym ogólnopolskim i regionalnym opracowaniom (onomastykonom i monografiom), które wyzyskano porównawczo do materiału antroponimicznego z obszaru południowego Śląska (SNMPS). Rozwinięcie skrótów znajduje się w *Skrótach słowników i monografii*.

³ Antroponimy z wieku XIX (przełomowego w dziejach tego regionu) nie były do tej pory przedmiotem jakichkolwiek oddzielnych rozpraw. Próby zebrania zasobu nazwisk cieszyńskich (do XIX w.) podjął się Władysław Milerski (M), wydając słownik o charakterze popularnonaukowym, zawierający nazwiska pochodzące ze źródeł rękopiśmiennych (począwszy od XII – do XIX w.).

genetycznej podstawie dialektyzmy leksykalne, które przechodząc proces onimizacji o motywacji translokacyjnej (przeniesienie nazw do klasy antroponimów dzięki zmianie ich funkcji i semantyki), stały się nazwiskami. Wartość tych formacji, ujawniających wiele cech gwarowych, przejawia się w tym, że zachowują one nie tylko apelatywy, lecz także modele nazwisko-twórcze charakterystyczne dla dialektów lub jedynie im znane. Etymologii dialektalnej zebranych nazwisk można doszukać się zarówno w gwarach cieszyńskich, które najliczniej reprezentują nazwiska o tym podłożu (por.: *Chudoba* < odap. *chudoba* 'skromne, ubogie gospodarstwo rolne', też 'biedota' (SGŚC), *Czakacz* < odap. *czakacz* 'uczestnik zabawy weselnej' (CSG), *Jagon* < odap. *jagon* 'kwadratowa część lasu oddzielona liniami' (SGŚC), *Mędroch* < odap. *mędroch* 'mędrek, mądrała' (CSG), *Ostrużka* < odap. *ostrużka* 'płatek, wiór', też przen. 'cienka kromka' (SGŚC)), jak i w pozostałych gwarach polskich (wśród tych dominują podłoża dialektalne wielkopolskie i małopolskie), por.: *Chwastek* < gw. wlkp. *chwastek* 'kapusta niedorodna' (SGPK, t. 1), *Nowotny* < gw. młp. < stp. *nowotny* 'człowiek nowy w danym środowisku' (MSGP), też 'człowiek, który przyjął nową wiarę' (Le), też < gw. młp. i gw. kasz. 'nowoczesny' (MSGP), *Rykała* < odap. gw. młp. *rykała* 'awanturник' (SGPK, t. 5), *Skrzak* < odap. gw. wlkp. *skrzak* 'płaczliwe dziecko', też 'zabia ikra' (SGPK, t. 5).

Reprezentatywna liczbowo obecność nazwisk odapelatywnych nie tylko poświadcza rolę, jaką odegrała odmiana gwarowa języka w procesie tworzenia się nazwisk derywowanych i niederywowanych, lecz także fakt, że cieszyńscy asymilujący się z ludnością masowo napływającą w XIX w. na teren Śląska Cieszyńskiego z innych (nie tylko sąsiednich) obszarów nosili nazwiska o różnym podłożu dialektalnym. Potwierdzają to liczne przykłady nazwisk (por.: *Haust* < odap. gw. kasz. *haust* 'łyk' (SGOWiM), *Kalmus* < odap. gw. kasz. i gw. Pom. Pd. *kalmus* 'tatarak' (MSGP), *Lelek* < odap. gw. maz. < stp. *lelek* 'nocny ptak, sowa' (MSGP), *Mera* < odap. gw. kasz. *mera* 'stary, lichy koń' (MSGP), *Pajko* < odap. gw. kasz. *pajk* 'pająk' (MSGP), *Tuczek* < odap. gw. kasz. *tuczek* 'roślina, kaczeniec' (MSGP).

3. Nazwiska niederywowane

Do grupy nazwisk powstałych w wyniku przeniesienia ich podstawy etymologicznej do kategorii nazwisk bez znaczących zmian jej struktury i morfologicznych wykładników przekształcenia zaliczono antroponimy równobrzmiące w mianowniku liczby pojedynczej z apelatywami niemotywowanymi, których obecność odnotowano w słownikach. Nazwiska z tej grupy

to 1929 hasel słownikowych, obejmujących 17,2% całości nazwisk mieszkańców Śląska Cieszyńskiego. Najliczniejszą grupę nazw niederywowanych sufiksalnie stanowią nazwiska o podłożu apelatywnym (1663 formy, to jest 86,2%), w dalszej kolejności – nazwiska pochodzące od nazw własnych (13,8%), w tym: od imion (8,2%), od nazw miejscowych (2,8%), od nazw etnicznych (2,8%).

4. Nazwiska derywowane

Nazwiska sklasyfikowane jako derywowane słowotwórczo (4.1) lub fleksyjnie (4.2) obejmują 74,9% nazwisk rodzimych; tym samym derywacja morfologiczna okazała się w zebranych materiale bardziej efektywna od transpozycji⁴. Nazwiska derywowane powstawały przeważnie przez dodanie formantu, pełniącego już z reguły w wieku XIX funkcję strukturalną.

4.1. Derywacja słowotwórcza

Zestawienie typów dominujących, częstych i rzadkich⁵ na materiale antroponimicznym pochodzącym z obszaru Śląska Cieszyńskiego pokazuje, że najczęstszymi typami derywatów były: derywaty z podstawowym *-k-* w części sufiksальной (wraz z ich wariantami, czyli rozszerzeniami), następnie: formacje z sufiksem *-ski/-cki* (oraz ich postaci rozszerzone), w dalszej kolejności: formacje z podstawowymi *-l-/-ł-*; *-n-/-ń-*; *-c-*; *-ć-*, *-cz-*; *-s-*, *-ś-*, *-sz-*; *-r-*, *-rz-*; *-ch-*; *-t-* oraz *-j-* w części sufiksальной. Najrzadziej tworzone formacje z podstawowymi: *-w-*, *-d-*, *-g-*, *-b-*, *-m-*, *-p-* w części sufiksальной. Struktury derywacyjne nazwisk cieszyńskich z jednej strony ilustrują ogólnopolskie tendencje w procesie ich kreacji, a z drugiej – inklinację do ich lokalnego (regionalnego) modelowania (por. 8 punkt artykułu). Uszczegółowiając te wnioski, można stwierdzić, że wiele spośród produktywnych sufiksów tworzących nazwiska mieszkańców południowego Śląska ma strukturę wielostopniową (ponad 60% to formanty złożone wielostopniowe, co uznać można za gwarowy wyznacznik), inne – podstawowe formanty, potwierdzają wyniki badań co do produktywnych typów derywacji i sufiksów w ich geograficznej specyfice (dotyczy to zwłaszcza produktywności formantów *-ski*, *-ek*, *-ka* wymienionych

⁴ Przewaga nazwisk derywowanych nad formacjami podstawowymi jest charakterystyczna dla polskich nazwisk (por. np. Bubak 1970–1971; Szymczak 1963) oraz dla nazwisk słowiańskich (Ro, cz. 1: 19).

⁵ Owej regionalnej analizie dokonano, uwzględniając postulaty badawcze Piotra Bąka (por. Bąk 1995: 24).

zgodnie z frekwencją użycia). Zarówno różnorodność, jak i bogactwo użytych sufiksów⁶, wraz z ich rozszerzeniami, potwierdzają ich regionalny charakter. W materiale wynotowano 397 sufiksów derywujących nazwiska (158 z nich zaliczono do sufiksów podstawowych, 239 zaś – do złożonych). W wymienionej grupie 197 sufiksów (49,6% wszystkich) derywowało nazwiska okazjonalnie, co przekładało się w praktyce na jednokrotne ich zastosowanie na użytek kreacji nazwiska⁷.

Uznawane za produktywne w innych regionach Polski formacje z komponentem *-k*⁸ (por. tabelę 3, 8 punkt artykułu: *Zestawienie typów derywacyjnych zasobu nazwisk SNMPS z wynikami syntez regionalnych i ogólnopolskich*), takimi okazały się również na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i w wiekach poprzednich. Nazwiska derywowało 138 sufiksów tego typu, z czego 123 to sufiksy złożone, 61 zaś okazjonalnie formowało nazwiska.

Najbardziej produktywny przyrostek derywujący nazwiska mieszkańców południowego Śląska to formant *-ek* (typowy dla obszaru Śląska i Małopolski), którego funkcję w odniesieniu do badanego materiału z XIX w. należy uznać za strukturalną, oraz liczne pochodne tego sufiksu – ponad 36 sufiksów rozszerzonych. Zgromadzony zasób nazwisk pokazuje, że sufiksu *-ek* używano najczęściej podczas kreacji derywatów słowotwórczych, których podstawą były: apelatywy (por.: *Kaftanek, Lokajek, Owiesek, Piętek, Saganek*), imiona (por.: *Bolek, Baltazarek, Gociek, Jakubek, Stanek, Włodek*) i nazwy etniczne (por.: *Finek, Laszek, Mazurek, Rusinek, Zydek*). Warto dodać, że wśród derywatów odapelatywnych i odimiennych liczne były formacje z rozszerzeniami sufiksu *-ek*, typowe dla gwar i funkcją zdrobnień: *-aczek, -eczek, -iczek, -oszek* (por.: *Kubaczek, Janaczek, Tochaczek; Fileczek, Janeczek, Kureczek; Chudziczek, Kubiczek; Trawiczek; Klimoszek, Pietroszek*). Równie żywotnym w tym procesie był sufiks *-ak* (por.: *Ewiał, Funtak, Janak, Kiszak, Szczurak*) i jego śląski odpowiednik gwarowy *-ok* (por.: *Durczok, Durniok, Kubok,*

⁶ Bogdan Walczak (1997: 129) wskazuje, że nazwiska na *-oń* najczęściej występują na Śląsku i w Małopolsce, zwłaszcza na Pogórzu, a nazwiska na *-ok, -ol, -orz* (wynik usankcjonowania w oficjalnej formie nazwiska gwarowej wymowy, z kontynuantem *a* pochyłonego oraz formantów *-ak, -ał, -arz*) na Śląsku.

⁷ Tendencja ta „potwierdza wyniki badań nad nazwiskami w Polsce, gdzie nazwiska rzadko reprezentowane stanowią najliczniejszą grupę” (Czopek-Kopciuch 2005: 253).

⁸ Małgorzata Magda-Czekaj, dokonując dzielnicowego zestawienia zróżnicowań frekwencyjnych nazwisk z formantami *-ek, -(n)ik, -(cz)yk, -(cz)ak / -(cz)ok* w okresie średniopolskim (od XVI do końca XVIII w.), stwierdza, że najbardziej produktywne na Śląsku były formanty: *-ek, -(cz)yk, -(cz)ok*. Formant *-(n)ik* w porównaniu z nimi znajdował się na drugim miejscu pod względem produktywności (za Małopolską), zaś formant *-(cz)ak* – na miejscu czwartym (na równi z Wielkopolską), za regionami Małopolski, Kresów Południowych oraz Mazowsza (Magda-Czekaj 2011: 184). Te historyczne tendencje nazwiskotwórcze poświadczą również zgromadzony zasób nazwisk mieszkańców południowego Śląska, poddany analizie.

Pawłok, Szostok, Wywiok), najczęściej występujący w nazwiskach o podłożu odapelatywnym oraz w nazwiskach pochodzących od imion chrześcijańskich (zob. L: 43).

Grupę etnonimów utworzonych za pomocą gwarowego przyrostka *-ok* reprezentują formacje odetniczne typu: *Cyganok, Duńczok, Podolok, Polok*, a niemieckiego sufiksu *-er* przykłady: *Cypser* < odetn. *Cips, Zips* (niem. wersja nazwy *Spisza*), *Lenger* < odetn. *Lengar* < węg. 'Polak', *Szweder, Żyder*.

W tworzeniu struktur nazwisk odapelatywnych i odimiennych żywotne były też sufiksy *-ik, -(cz)yk* oraz oboczny gwarowy wariant *-(cz)ik*, tworzących derywaty deminutywno-ekspresywne (por.: *Antonik, Brosik, Danielczyk, Gawelczyk, Gębalczyk, Grzegorzyc, Karolik, Krawczyk, Kudloczyk, Matulik, Piwczyk*).

Nazwiska z formantem *-ski* wraz z jego rozszerzonymi wariantami również derywowały sporą część nazwisk. Przyrostek *-ski* w apelatywach oznaczał szeroko pojętą przynależność – zwłaszcza do miejsca pochodzenia lub pobytu oraz do właściciela (por.: *Gucki, Kończycki, Skoczowski, Zamar-ski*). Przyrostek *-ski* był przyłączany do nazw miejscowych z terenu Śląska Cieszyńskiego, a także do nazw pochodzących z innych regionów – Kaszub, Małopolski, Mazowska, Wielkopolski, Pomorza (por. np. nazwiska: *Bartec-ki* < odm. *Bartki* (woj. warm.-mazur., pow. nidzicki), *Błędowski* < *Błędów* (woj. maz., pow. grójecki), *Szyszyński* < *Szyszyn* (woj. wlkp., pow. koniński)).

Zgromadzony zbiór antroponimów ukazuje, że wśród nazwisk odmiejscowych dominują struktury derywowane słowotwórczo za pomocą sufiksów *-ski*⁹ i *-cki* od podstaw pełnych oraz od ich podstaw skróconych, jak również od ich wariantów rozszerzonych w postaci formantów *-ański, -ecki, -eński, -ewski, -icki, -iński, -owski, -yński* (por.: *Turzański; Kotulecki, Sobecki; Żabeński; Mikuszewski, Mikulewski, Stubnicki; Żabiński; Leśnikowski, Szczerbowski; Czaczyński*); formacje te w sumie tworzą ponad 80% nazwisk odmiejscowych.

W badanym materiale przyrostki z komponentami *-l-, -ł-*, które Witold Taszycki uznaje za skrócenia i spieszczenia (Taszycki 1926: 18), były równie produktywne w tworzeniu derywatów odapelatywnych i odimiennych. Dotyczy to zwłaszcza formantów: *-al(a), -ała, -el(a)* oraz *-ula/-uła*¹⁰ (por.: *Cinal, Kiwał, Machał; Bieczala, Bubala, Ciemala; Cienciała/Cinciata, Fukala/Fukała, Pękała; Domel, Michel, Mięciel, Zybel; Kiszela, Kodela, Kurela, Marchela; Buchula, Miczuła*).

⁹ Nazwiska na *-ski* nie są strukturą wyłącznie polską; są znane również w języku czeskim (Kreja 1988: 183).

¹⁰ W opinii Sławomira Gali formacje z przyrostkiem *-ela* i *-el* wykazują największą frekwencję na Śląsku i w Małopolsce (Gala 1984: 124–126). Przyrostek *-ula* znany jest również w języku słowackim i czeskim (Warchol 1968: 55–63). Przyrostek ten wyróżnia się ekspresywnym i emocjonalnym nacechowaniem; przywołuje też pojęcie kobiety i żony (Gala 1985: 397).

Wśród nazwisk pochodzących od imion interesujące są struktury z formantem *-i(-y)* o prymarnie patronimicznej funkcji (por.: *Jachny* < *Joachim*, *Jany* < *Jan*, *Jassy* < *Jan*, *Joly* < w gw. śl. zdrobn. *Jolik* < odim. *Georg*, *Petry* < *Peter*, *Wowry* < *Wawrzyniec*) uznawane za nazwiska rzadkie¹¹.

4.2. Derywacja fleksyjna

Zebrany materiał analityczny pozwala wyróżnić dość liczną grupę nazw derywowanych fleksyjnie. Wśród antroponimów derywowanych paradygmatycznie występują formy odczasownikowe, odrzeczownikowe i odprzymiotnikowe z formantami: *-a* (najliczniej reprezentowany sposób urabiania nazwisk spośród pozostałych derywatów fleksyjnych), *-ø*, *-o*, *-i*, *-y* (wymieniono je zgodnie z frekwencją użycia). W wyniku derywacji fleksyjnej powstało 678 nazwisk, z czego najwięcej, bo aż 371 formacji, o podłożu apelatywnym (por.: *Banio*, *Pajko*, *Saleja*, *Skula*, *Szwita*), a 281 – odimiennym (por.: *Hucza*, *Jurcza*, *Piecha*, *Szyma*, *Ziga*). Częstotliwość użycia określonych derywatów fleksyjnych powieliła się też w tworzeniu struktur nazwisk wywodzących się od nazw etnicznych, gdzie najczęściej wykładnikiem derywacji były końcówki fleksyjne *-a* oraz *-ø* (por.: *Barta*, *Kadena*, *Kuksa*, *Szorbina*; *Mazura*, *Moskala*, *Szweda*, *Wałacha*). W grupie tej przy pomocy afiksальной utworzono nazwiska *Borlic*, *Moraw*, *Punc*, *Rakus*, *Rakusz* < od dawnego *Rakuszanin* 'Austriak'.

5. Podłoże klasyfikacyjne nazwisk

Ze względu na przynależność podstawy do określonego systemu językowego nazwiska dzielą się na rodzime i obce. Przyjmując założenia analizy synchronicznej nazwisk (SNW: 107–111), w obrębie nazwisk rodzimych mieszkańców Śląska Cieszyńskiego wyróżniono nazwiska bez wykładników słowotwórczych (niederywowane) oraz nazwiska z wykładnikami słowotwórczymi (derywowane za pomocą formantów typu sufiksального lub paradygmatycznego)¹².

¹¹ W założeniu badawczym Czesława Kosyła są one spetryfikowanymi formami pierwotnych określeń identyfikacyjnych realizujących zależnościowy model nominacyjny: *czyj jest?*, *do kogo należy?* (Kosyl 2005: 277), a zdaniem Józefa Bubaka (Bubak 1986: 71), model ten obejmuje też formy wyrażające inne formy pokrewieństwa, w których można się doszukiwać tendencji gwarowych.

¹² Odrębną kategorię stanowią złożenia przybierające postać przezwisk dwuskładnikowych oraz złożenia w postaci hybryd językowych. Formacje te pominięto w opisie, kierując się objętościowymi wymogami redakcyjnymi czasopisma.

6. Nazwiska rodzime

Nazwiska rodzime (wynotowano 7671 przykładów) ze względu na podłoże motywacyjne można podzielić na dwie nadrzędne grupy – nazwiska odapelatywne i odonimiczne. Nazwiska rodzime o podłożu apelatywnym reprezentują liczną grupę jednostek (wynotowano 4491 form tego typu, które obejmują 59,5% całości nazwisk pozostałych typów). Nazwiska odonimiczne ze względu na ich podstawy podzielono na nazwiska pochodzące od imion, od toponimów (głównie nazw miejscowych) i od nazw etnicznych (etnonimów).

Nazwiska powstałe od innych nazw własnych stanowią liczną grupę w analizowanym materiale nazewniczym. Jest ich 3180, co stanowi 41,5% wszystkich analizowanych nazwisk rodzimych.

Nazwiska pochodzące od apelatywów należą do sfery ekspresywnej języka potocznego, antroponimiczne zaś (również motywowane emocjonalnie) pełnią funkcję identyfikacyjną. Wszystkie typy zyskują znaczenie kosztem utraty właściwości predykatywnych (Cieślíkowa 1990: 205).

Nazwiska odapelatywne są szczególnie cenne dla opisu kultury regionu, gdyż konotują rozmaite wartości zakodowane w motywujących je genetycznie podstawach apelatywnych. Powielają one schematy myślenia człowieka w różnych epokach, ich system wartości, pozwalają zdobyć wiedzę na temat rzeczywistości pozajęzykowej.

Zebrany zasób nazwisk mieszkańców Śląska Cieszyńskiego zawiera 4491 jednostek zaklasyfikowanych jako odapelatywne (tj. 40% wszystkich zgromadzonych typów nazwisk, obejmując tym samym 58,5% nazwisk rodzimych).

Spora grupa (aż 47,45%) nazwisk o podłożu apelatywnym powstała od określeń charakteryzujących wygląd zewnętrzny i charakter człowieka, druga w kolejności jest grupa nazwisk, które powstawały od określeń opisujących kulturę materialną (23%), trzecia – od określeń roli człowieka w społeczeństwie (23,75%), czwarta zaś – obrazuje kulturę duchową mikrospołeczności (6,2%)¹³.

Nazwiska pochodzące od imion stanowią liczną grupę 2178 jednostek (tj. 19,4% wszystkich typów nazwisk rodzimego pochodzenia). Wśród nich szczególnie produktywne okazały się nazwiska derywowane sufiksalnie i fleksyjnie, a nie nazwiska równe pełnym imionom metrykalnym, równe pod względem formalnym, brzmieniowym.

---

¹³ Ową problematykę opisałam w dwóch artykułach (Łuc 2016a: 167–183; Łuc 2016b: 191–212), poszukując w wybranych typach nazwisk odapelatywnych bez wykładników derywacyjnych regionalnych znaczeń i regionalnego systemu wartości.

Nazwiska odimienne, powstałe od imion w postaci pełnej oraz od imion skróconych genetycznie, motywowane były najczęściej podstawami imion biblijnych, chrześcijańskich (por.: *Adam, Franciszek, Grzegorz, Jakub, Jan, Józef, Maciej, Marek, Mateusz, Michał, Mikołaj, Paweł, Piotr, Szymon, Tomasz*). Tendencje te ujawniają się też w wielowariantowości słowotwórczej nazwisk odimiennych o tym samym rdzeniu, tworzonych za pomocą rozmaitych sufiksów hipokorystycznych (por. np.: *Pawełczyk, Pawełek, Pawlas, Pawlic, Pawlica, Pawliczek, Pawlik, Pawlisko, Pawlita, Pawlitek, Pawlitko, Pawlocek, Pawlok, Pawlorek, Pawloszek, Pawlotek, Pawlus*).

W obrębie nazwisk imiennych wyróżnia się spora grupa formacji odimiennych o obcej proveniencji, ulegających różnym procesom derywacyjnym. Nazwiska pochodzące od żydowskich imion reprezentują formy w postaci hybryd derywowane rodzimymi sufiksami (por.: *Bandron < Bandet, Barusch, Barusz < Baruch, Binowiec < Binum, Bobis < jid. Bobe; Esterak < Estera; Levak < bibl. Levi*). Spora grupa nazwisk powstała też od niemieckich podstaw imion: *Albert, Arnold, Bronhard, Moritz, Olbrecht, Otto, Oswald, Olbert, Rajmund*. W grupie nazwisk odimiennych pojawiły się też m.in. struktury zawierające w podstawie imiona łacińskie (por.: *Bartolomeus, Clement*), wschodniosłowiańskie (*Wasył*), czeskie (*Ižik*) czy słowackie (*Milan*).

W nazwiskach omawianej kategorii uwidaczniają się też ślady interferencji etnicznych, kulturowych i językowych wyrażające się we wcześniejszej adaptacji imion (por. *Daschke* jako zgermanizowana wersja imienia *Dalibor, Dalimir, Daniel, Dawid* czy niemieckie *Stenzel < Stanisław, Szubert < niem. Schubert*).

W obrębie wynotowanych formacji odimiennych warto uwagi są również nazwiska wskazujące na wpływy dialektalne (śląskie), por.: *Jonek < Janek, Pela < Pelagia, Lojza < Alojzy, Morcin < Marcin, Jolik, Joly < odim. Georg* (w gw. śl. < zdrobn. *Jolik*).

Odmiejscowe nazwiska polskie stanowią dość duży zbiór, bo liczący 820 przykładów, obejmują 27% pozostałych nazwisk odonimicznych, przyporządkowanych do kategorii nazwisk odimiennych i odetnicznych.

Do kategorii nazwisk odetnicznych zaliczono nazwiska pochodzące od nazw grup etnicznych, od nazw plemion, ludów i narodów oraz nazwiska od nazw grup regionalnych. Antroponimy odetniczne poświadczają różnorodność typów kontaktów zewnętrznych (językowych i procesów migracji) związanych z badanym obszarem. W momencie ich powstania nazwiska odetniczne mogły odzwierciedlać rzeczywistą przynależność etniczną nosicieli lub ich przodków (Wolnicz-Pawłowska, Szulowska 1998: 179). Nazwiska o podstawie etnonimów wiąże się też z ich znaczeniem przenośnym, które zapisano w formie stereotypów kulturowych (również regionalnych), wskutek

czego mogły konotować określone wartości odnoszone do opozycji swój – obcy (por.: *Lach, Polak, Ślęzak; Niemiec, Szwabik, Żyd*)¹⁴.

W materiale nazewniczym badanego obszaru odnotowano 182 nazwiska odetniczne (5,7% pozostałych nazwisk odonimicznych i 1,6% wszystkich zgromadzonych typów nazwisk).

Nazwiska równe etnonimom zawierają w swych podstawach nazwy od etników o proveniencji rodzimej oraz obcej, por.: *Böhm* ‘Czech’, *Bojko* < *Bojkowie* (górska ludność ukraińska zamieszkująca w XV w. teren Karpat Wschodnich), *Chorwat, Fader* < gw. niem. *Fader* ‘Niemiec’, *Czech, Cygan, Deutsch* ‘nazwa plemienia germańskiego Celtów’, *Francuz, Holender, Karwat, Kozak, Lach, Lengal* < węg. ‘Polak’, *Madziar* ‘Węgier’, *Mazur, Morawa* ‘lud słowiański’ (też rzeka w Czechach), *Niemiec; Polak, Pohl* < niem. ‘Polak’, *Prus, Słowak, Szwab, Szwajcar, Ślęzak* ‘rodowity mieszkaniec Śląska’, *Rusin, Sachs* < niem. ‘mieszkaniec Saksonii’, *Teaman* (od bibl. n. geogr. *Temen* ‘człowiek pochodzący z Węgier’), *Wałach* ‘pochodzący z Wołoszczyzny’, *Włoch*.

7. Nazwiska obce

Bogactwo i specyfika zebranego materiału onimicznego odsłaniają reprezentatywną obecność nazwisk o proveniencji obcej. Ich frekwencja (3135 form; tj. 28% wszystkich zebranych nazwisk) odzwierciedla skomplikowaną sytuację polityczną i społeczną tego regionu, ruchy migracyjne związane z rozwojem przemysłu oraz religijne udogodnienia nadane protestantom dekretem z 1787 r.

W zgromadzonym materiale najliczniejszą grupę nazw genetycznie obcych tworzą nazwiska niemieckie (1686 form nazwisk pochodzi od podstaw niemieckich, czyli 53,4% nazwisk o obcej genezie; 92% nazwisk niemieckich poświadczają antroponomastykony, por.: *Allert, Bruner, Ettinger, Hummel, Liebl, Ruff, Schier, Schmidt, Schön, Tannenberg, Veith, Zips*).

W obrębie antroponimów omawianej kategorii frekwencyjnie wyróżniają się również nazwiska o czeskim pochodzeniu (zebrano 870 przykładów, tj. 27,4% nazwisk obcych). Większość z nich (95%) poświadczana jest w czeskich antroponomastykonach (por.: *Brejžek, Cerha, Dohnal, Konwica, Krpec, Hrdina* – nazwisko czeskie i słowackie, *Hlavička, Janta, Jandourek, Mrhal, Nedopil, Odehnal, Opletal, Parma, Třiška, Tvrď, Vrba, Vrhel*). Wśród nich wynotowano śląskie kalki nazwisk czeskich (por.: *Wrabel, Wrablik, Wrana, Wrانicka, Wranka*). Przykłady te potwierdzają regionalne wyniki badań

¹⁴ Nazwa etniczna może też funkcjonować jako nazwa pospolita, por. np. *cygan* ‘kłamca; oszust’, *żyd* ‘handlarz; dorobkiewicz’.

nazwisk czeskich na Śląsku, prowadzonych przez Małgorzatę Magdę-Czekaj, która podkreśla, że „badane nazwy osobowe na Śląsku reprezentują nazwiska o charakterze mieszanym. Nazwisko czeskie mogło być przyjęte przez gwary śląskie, np. apelatyw czeski > został przejęty przez apelatyw gwarowy > i dał nazwisko. Z kolei nazwisko polskie mogło być bohemizowane przez zmiany fonetyczne albo leksykalne. W miejsce jednego leksemu o tym samym znaczeniu postawiono drugi” (Magda-Czekaj 2005: 151).

Nazwiska węgierskie w materiale analitycznym reprezentują 63 przykłady (2% nazwisk o obcej kulturowo genezie (por.: *Antal, Bálazs, Fekete, Hagedus, Lakatos, Mate, Nemes, Olah, Pinter, Racz, Szanto, Uhlar, Voros, Zerge*); włoskich zaś wynotowano niewiele mniej – 60 (por.: *Arco, Bonato, Comparni, Dozza, Fallosa, Gatti, Martinelli, Pellegrini, Ragetti, Verona*).

8. Nazwiska mieszkańców południowego Śląska w ujęciu regionalnym i ogólnopolskim

Wyniki klasyfikacji nazwisk mieszkańców południowego Śląska odsłaniają jeszcze wiele innych interesujących dla badacza problemów.

Kwestią wymagającą wyjaśnienia jest swoistość systemu onimicznego badanego subregionu Śląska. Umożliwia to próba skonfrontowania zebranych nazwisk z antroponomastykonami oraz z ich syntezami ogólnopolskimi i regionalnymi (por. tab. 1). Analiza ta weryfikuje charakter tego systemu, będąc zarazem próbą odpowiedzi na pytanie, czy ma on charakter ogólnopolski, czy regionalny (śląski).

Tabela 1. Analiza konfrontatywna. Nazwiska mieszkańców południowego Śląska w ujęciu regionalnym i ogólnopolskim

Źródło porównania	Typ nazwiska					Suma	
	odap.	odim.	odm.	odetn.	obce	liczba jednostek	% w zestawieniu z SNMPS
Ro	655	308	116	6	118	1203	10,7
Le	282	165	33	22	62	564	4,9
L	251	118	28	27	81	505	4,5
BSZ	217	74	37	20	56	404	3,6
MC	187	81	35	18	58	379	3,4
SNNP	362	54	45	29	10	500	4,4
M	1108	397	105	52	96	1758	16,0

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród haseł zawartych w *Słowniku nazwisk śląskich* Stanisława Rospońda, opracowanym do litery K (Ro 1967, cz. 1: A–G oraz 1973, cz. 2: G–K), znajdują się 1203 nazwiska wykazane w rejestrze nazwisk mieszkańców południowego Śląska XIX w. (zawarte w SNMPS). W obrębie wspólnych dla obu rejestrów nazwisk dominują nazwiska odapelatywne (por.: *Biegoń, Ciupek, Ciosek, Fukala, Gryga, Kręcioch*), w następnej kolejności – odimienne (por.: *Bartosik, Gaś, Jarek, Jurosz, Jursa, Karolik*), odmiejscowe (por.: *Boryński, Brzozowski, Goczałkowski, Harasowski*) i odetniczne (por.: *Cygan, Czech*).

Nazwiska wspólne słownikom oznaczonym symbolami Le, L, BSZ, MC, SNNP (ich skróty rozwinięto w *Spisie skrótów słownikowych i monograficznych*), reprezentowane przez przykłady typu: *Czepanek, Kabot, Kalemba, Kibel, Sojka, Szostek, Tkocz* potwierdzają popularność określonych kategorii nazewniczych, ich frekwencję charakterystyczną dla zbioru nazwisk mieszkańców południowego Śląska, jak również historyczną wartość niektórych z nich. Obecność w zasobie nazwisk południowego Śląska sporej grupy nazwisk z regionalnych opracowań potwierdza śląski charakter tych antroponimów. Obecność zaś w SNMPS 500 nazwisk zgromadzonych w *Słowniku najstarszych nazwisk polskich* (SNNP; por. np.: *Kantor, Masny, Mędrak, Rychły, Wańtuch*) potwierdza ich stabilność i tradycję nazewniczą, wpisaną w system antroponimiczny południowego Śląska.

Prezentowany zbiór nazwisk pochodzących z XIX w. obejmuje 1668 nazwisk, które zawiera liczący 4520 jednostek antroponimicznych wykaz Władysława Milerskiego (16% wszystkich form wywiedzionych genetycznie do XIX w.). Dane te poświadczają znaczenie gromadzenia nazwisk cieszyńskich w XIX w. Wśród antroponimów kontynuujących tradycję nazewniczą Śląska Cieszyńskiego dominują formy motywowane genetycznie przez wyrazy pospolite (por. wykaz najpopularniejszych nazwisk południowego Śląska XIX w. wywodzących się od apelatywów, przywołanych w kolejności zgodnej z frekwencją występowania: *Wojnar, Sikora, Kotas, Buzek, Kisza, Dziadek, Kozieł, Koźdoń*).

W rejestrze nazwisk, których obecność stwierdzono wśród nazwisk cieszyńskich z XIX w., a wykazanych przez Władysława Milerskiego (M), 63% (1048 jednostek) stanowią nazwiska odapelatywne. Mniej liczne są nazwiska odimienne (381 jednostek, czyli 22,85% całości materiału pochodzącego ze słownika M). Nazwiska odmiejscowe zamykają się w liczbie 102 jednostek (odpowiednio 6,1% całości), a nazwiska obce genetycznie reprezentuje 86 nazwisk (odpowiednio – 5,2%).

Chcąc określić udział i znaczenie substratu obcego, determinującego obraz antroponimii mieszkańców południowego Śląska XIX w., jak również zakres funkcjonowania nazwisk cieszyńskich w systemie nazewniczym

współczesnych Polaków, porównano materiał zawarty w SNMPS z wybranymi antroponomastykonami czeskimi i niemieckimi oraz z polskimi antroponomastykonami (Ry1, Ry2, T). Zestawienie to (dokonane w postaci tabeli) obrazuje liczbę i procent nazwisk o proveniencji obcej oraz liczbę i procent nazwisk współcześnie używanych, obecnych w SNMPS.

Tabela 2. Zasób nazwisk rodzimych i obcych wspólnych dla SNMPS i wybranych onomastykonów (%)

Źródło	Liczba form obecnych w SNMPS	% w zestawieniu z SNMPS
A	334	3,0
B	1146	10,2
DN	1202	10,7
DM	1819	16,6
FAM	1345	20,0
Ry1	1611	14,3
Ry2	6535	58,0
T	891	8,0

Źródło: Opracowanie własne.

Z tabeli 2 wynika, że nazwiska obce (zarówno o proveniencji niemieckiej, czeskiej, jak i żydowskiej) licznie pojawiały się w materiale zebrany w SNMPS. Zestawienie potwierdza czterdziestoprocentowy udział nazwisk obcych w tworzeniu się zasobu nazwisk mieszkańców południowego Śląska. Zestawienie to daje też podstawy do formułowania kilku innych wniosków. Nazwiska mieszkańców południowego Śląska żywo funkcjonują w systemie nazewniczym współczesnych Polaków, a spora ich część ma charakter ogólnopolski. Potwierdza to materiał zawarty w SNMPS, w którego obrębie znajduje się 14,3% haseł zapisanych w słowniku *Nazwisk Polaków* (Ry1) oraz 58% jednostek zgromadzonych przez Kazimierza Rymuta w dziesięciotomowym *Słowniku nazwisk współcześnie w Polsce używanych* (Ry2).

Kolejne porównania materiałowe, związane z ogólnopolskimi i regionalnymi analizami o charakterze konfrontatywnym, mają na celu zobrazowanie swoistości nazwisk mieszkańców południowego Śląska w kontekście ich pochodzenia i klasyfikacji kategoryalnych.

Zawarte w monografii Danuty Lech (Le: 85) wnioski badawcze wykazują, że 19% nazwisk mieszkańców Opola to formy niederywowane (ten typ nazwisk w SNMPS obejmował 17,2% całości wynotowanych antroponimów), a derywowane słowotwórczo i paradygmatycznie – 41,8% (w SNMPS – 51,1% wszystkich jednostek). W Opolskiem nazwiska polskie reprezentował

zbiór 60,8% formacji, nazwiska obce – 39,1%, niejasne – 0,1%. Dane te są zbliżone do klasyfikacji nazwisk dokonanej na podstawie materiału zawartego w SNMPS (tu nazwiska rodzime obejmowały 68,3% całości nazwisk, a genetycznie obce – 31,7%). Szczegółowa klasyfikacja antroponimii opolskiej ukazuje, że nazwiska niemieckie to zbiór stanowiący 37,7% pozostałych nazw obcych genetycznie (62 nazwiska), czeskie i słowackie – 0,6%, łacińskie – 0,5%, inne – 0,3%.

Klasyfikacja nazwisk rodzimych autorstwa Danuty Lech (Le: 40) odsłania dane na temat popularności niederywowanych nazwisk mieszkańców Opola. Zgodnie z tą klasyfikacją nazwiska równe apelatywom stanowią 83% pozostałych kategorii utworzonych formacji, nazwiska równe imionom – 15,7%, a nazwiska równe nazwom miejscowym – 2,2%. Dla porównania: spośród 1929 nazwisk niederywowanych mieszkańców Śląska Cieszyńskiego nazwiska odapelatywne stanowią 86,2% wszystkich pozostałych formacji niederywowanych, odimienne – 8,3%, odmiejscowe – 2,8%, odetniczne – 2,7%.

Wyniki badawcze Małgorzaty Magdy-Czekaj (MC: 164) dowodzą, że wśród historycznych nazwisk ludności Olesna na Śląsku Opolskim dominowały nazwiska polskie (79%), z czego niederywowane (bez kreacji formalnojęzykowej) stanowią 27%, a derywowane – 52% wszystkich wynotowanych nazwisk. Obecność nazwisk obcych wyraża się tu w ich 17% udziale (z czego nazwiska niemieckie obejmowały 5%, łacińskie – 1%, czeskie – 0,2%, greckie i włoskie – 0,2%, nazwania osób pochodzenia żydowskiego – 1%). Geneza nazwisk niederywowanych słowotwórczo prezentowała się w Oleśnie następująco: 21% nazwisk pochodziło od apelatywów, natomiast 6% – od nazw własnych (124 przykłady, w tym odimiennych – 102, odetnicznych – 10, odmiejscowych – 12; por. MC: 140).

Na podstawie porównań zasobu nazwisk mieszkańców Śląska Cieszyńskiego z nazwiskami opolskimi można stwierdzić, że różnice między nimi ujawniają się zwłaszcza na poziomie udziału nazwisk genetycznie obcych i ich wieloetnicznego zróżnicowania, jak również frekwencji nazw odetnicznych oraz odmiejscowych. Na Śląsku Cieszyńskim grupy te charakteryzują się zdecydowanie większą różnorodnością oraz frekwencją.

Wyniki klasyfikacyjne (zamieszczone w pracy BSZ: 58) utwierdzają w przekonaniu, że Śląsk Cieszyński jest zróżnicowany w zakresie nazewnictwem. Podstawy tego stwierdzenia związane są z udziałem nazwisk obcych w tworzeniu zbioru nazewnictwa na Górnym Śląsku (np. w Bytomiu nazwisk rodzimych wynotowano 78%, obcych – 16,11%, z czego większość to formy niemieckie, nazwisk niejasnych – 1,6%). W obrębie bytomskich nazwisk rodzimych klasyfikacja pod względem struktury nazwisk prezentowała się następująco: 34,94% zgromadzonych antroponimów to nazwiska niederywowane,

natomiast nazwiska utworzone w określonym procesie derywacyjnym stanowią 65,06% całego rejestru. Bytomskie nazwiska derywowane w zdecydowanej większości (80%) wywodzą się od apelatywów. Uwzględniając te dane, można stwierdzić, że Śląsk Cieszyński bliższy jest Śląskowi Opolskiemu

Częściowo ta odmienność od Górnego Śląska i podobieństwo do Śląska Opolskiego ujawniają się również w produktywności typów słowotwórczych. Zjawisko to ilustruje tabela 3.

Tabela 3. Zestawienie typów derywacyjnych zasobu nazwisk SNMPS z wynikami syntez regionalnych i ogólnopolskich

Typ derywacji	Frekwencja w rankingu					
	SNMPS	BSZ	MC	Le	L*	SNW
Z podstawowym <i>-k-</i> w części sufiksальной	1	2	1	1	1	2
Z podstawowym <i>-l-, -ł-</i> w części sufiksальной	3	4	3	4	7	4
Z sufiksem <i>-ski</i> oraz jego rozszerzeniami	2	1	2	2	2	1
Z podstawowym <i>-r-, -rz-</i> w części sufiksальной	7	9	7	8	5	9
Z podstawowym <i>-c-, -ć-, -cz-</i> w części sufiksальной	5	3	6	5	4	3
Z podstawowym <i>-n- /-ń-</i> w części sufiksальной	4	8	5	6	6	7
Z podstawowym <i>-s-, -ś-, -sz-</i> w części sufiksальной	6	7	4	3	8	5
Z podstawowym <i>-ch-</i> w części sufiksальной	8	5	8	7	13	8
Z podstawowym <i>-t-</i> w części sufiksальной	9	10	9	9	9	10
Z podstawowym <i>-j-</i> w części sufiksальной	10	12	11	11	11	14

* Lipowski 2002

Źródło: Opracowanie własne.

Z tabeli 3 wynika, że najpopularniejszy sposób derywowania nazwisk na Śląsku Cieszyńskim z użyciem derywatów z podstawowym *-k-* w części sufiksальной okazał się taki również w Opolskiem (por. dane Le, MC) oraz w Jabłonkowie i okolicach (L). Tendencje te przejawiają się także w postaci produktywności sufiksu *-ski* wraz z jego z rozszerzeniami (to drugi produktywny sposób derywowania nazwisk na Śląsku Cieszyńskim i Śląsku Opolskim). Sufiks *-ski* był najproduktywniejszy w kreacji nazwisk bytomskich i jako taki został wykazany w analizie Katarzyny Skowronek (WNP). Tworzenie nazwisk za pomocą derywatów z podstawowym *-l-, -ł-* w części sufiksальной okazuje się też swoistym dla trenów Śląska i dla całej Polski sposobem kreacji nazwisk.

Największe różnicowanie związane z regionalnymi i ogólnopolskimi tendencjami do sposobów derywowania nazwisk ujawnia się w zakresie derywowania za pomocą sufiksów z podstawowymi literami spółgłoskowymi

-c-, -ć-, -cz-, -n-/-ń- i -ch-. Z zestawienia w postaci tabeli 3 wynika, że sposoby tworzenia nazwisk popularne zarówno na Śląsku Cieszyńskim, jak i na Śląsku Opolskim niekoniecznie są takimi na Górnym Śląsku. Warto tu dodać, co wynika też bezpośrednio z tabeli, że egzemplifikacja nazwisk bytomskich (BSZ) bliższa jest wnioskowi Katarzyny Skowronek (WNP).

9. Wnioski

Zarówno nazwiska rodzime, jak i obce, poddane wstępnym klasyfikacjom i analitycznym opisom (również o charakterze porównań regionalnych i ogólnopolskich), dostarczają wielu cennych informacji, które mogą stanowić podstawę do formułowania wniosków na temat wieloaspektowej swoistości systemu antroponimicznego mieszkańców południowego Śląska. Omawiana antroponimia charakteryzuje się bowiem bogatym systemem derywacyjnym i dużym zróżnicowaniem częstotliwości użycia poszczególnych sufiksów. Znamienne dla regionu południowego Śląska jest liczba sufiksów dwustopniowych i sufiksów charakterystycznych dla gwar, zwłaszcza śląskich, derywujących formy nazwisk.

Wiele przykładów, zwłaszcza nazwisk odapelatywnych o podłożu gwarowym pokazuje silne związki Śląska Cieszyńskiego z Małopolską i Wielkopolską (por. np. nazwiska: *Czachor, Czмок, Drab, Dyba, Fugacz, Hachuła, Kłosko, Kuczer, Maras, Meter, Paździor, Skap, Tytka, Wiejaczka*).

Zestawienie nazwisk mieszkańców południowego Śląska z materiałem antroponimicznym wywodzącym się z onomastykonów ogólnopolskich i regionalnych (śląskich) ukazuje, że zebrany zasób antroponimów ma zarówno charakter ogólnopolski, jak i regionalny. Poświadczają to: przykłady nazwisk swoistych dla Śląska (znamienne dla wszystkich subregionów), nazwiska o wysokiej frekwencji oraz dominujące typy derywowania nazwisk.

Specyfikę nazwisk południowego Śląska powiązać można też z występowaniem nazwisk genetycznie obcych (ponad 30% wszystkich zebranych jednostek). Statystyka obrazująca proces ścierania się wielu składników obcych, formujących struktury antroponimii południowośląskiej, może wytaczać podstawy do stwierdzenia, że w jakimś stopniu mamy do czynienia z europeizacją systemu nazewniczego mieszkańców Śląska Cieszyńskiego.

Zaprezentowana w zarysie problematyka swoistości nazwisk mieszkańców południowego Śląska oraz wiele innych zagadnień mieszczących się w jej obrębie zasługuje na szczegółowe omówienia w postaci diachronicznych i synchronicznych ujęć syntetycznych.

Wykaz skrótów

aram.	– aramejski
bibl.	– biblijny
ciesz.	– cieszyński
gw.	– gwarowy
jid.	– jidysz
kaszb.	– kaszubski
maz.	– mazowiecki
młp.	– małopolski
n. geogr.	– nazwa geograficzna
n. os.	– nazwa osobowa
niem.	– niemiecki
odap.	– odapelatywny
odim.	– odimienny
odm.	– odmiejscowy
Pom. Pd.	– Pomorze Południowe
pow.	– powiat
przen.	– przenośnie
stp.	– staropolski
śl.	– śląski
warm.-mazur.	– warmińsko-mazurski
węg.	– węgierski
włkp.	– wielkopolski
woj.	– województwo
wsch.	– wschodni
zdrobn.	– zdrobnienie
<	– pochodzenie

Skróty słowników i monografii

- A – Z. Abramowicz: *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich*. Białystok 2003.
- B – J. Beneš J.: *Německá příjmení u Čechů*. Ústí nad Labem 1998.
- BSZ – H. Borek, W. Szumska: *Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do roku 1740. Studium nazewnictwa i społeczno-narodowościowe*. Warszawa–Wrocław 1976.
- CSG – J. Golec: *Cieszyński słownik gwarowy*. Cieszyn 1991.
- DM – D. Moldanová: *Naše příjmení*. Praha 2010.
- DN – H. Bahlow: *Deutsches Namenlexikon. Familien – und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt*. Frankfurt a. Main 1972.
- FAM – *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung von 20.000 Nachnamen*. Hrsg. R. Kohlheim, V. Kohlheim. Duden. Mannheim 2000.
- L – J. Lipowski: *Nazwiska z Jabłonkowa i okolic u schyłku XVII wieku*. Wrocław 2002; J. Lipowski: *Ewolucja nazwisk w południowej części Śląska Cieszyńskiego w czasach austriackich. Analiza słowotwórczo-statystyczna i graficzna*. Wrocław 2008.
- Le – D. Lech: *Nazwy osobowe dziewiętnastowiecznych mieszkańców Opola (ze słownikiem etymologicznym nazwisk)*. Opole 2004.
- M – W. Milerski: *Nazwiska cieszyńskie*. Warszawa 1996.

- MC – M. Magda-Czekaj: *Historyczne nazwiska ludności Olesna na Śląsku Opolskim*. Kraków 2003.
- MSGP – *Mały słownik gwar polskich*. Red. J. Wronicz. Kraków 2010.
- MSGGŚ – *Mały słownik gwary Górnego Śląska*. Red. B. Czastka-Szymon, J. Ludwig, H. Synowiec. Cz. 1. Wyd. 2. Katowice 2010.
- Ro – S. Rospond: *Słownik nazwisk śląskich*. Cz. 1: A–F. Wrocław–Warszawa–Kraków 1967; S. Rospond: *Słownik nazwisk śląskich*. Cz. II: G–K. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.
- Ry1 – K. Rymut: *Nazwiska Polaków*. Wrocław 1991.
- Ry2 – K. Rymut: *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*. T. 1–10. Kraków 1992–1994.
- SGPK, t. 1– *Słownik gwar polskich*. Oprac. J. Karłowicz. T. 1. Kraków 1900.
- SGPK, t. 5– *Słownik gwar polskich*. Oprac. J. Karłowicz. T. 5. Kraków 1907.
- SGŚC – *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. Wronicz. Ustron 2010.
- SNMPS – I. Łuc: *Słownik nazwisk mieszkańców południowego Śląska XIX wieku*. Katowice 2016.
- SNNP – *Słownik najstarszych nazwisk polskich. Pochodzenie językowe (XII–XV wiek)*. Red. Z. Kowalik-Kaleta, L. Dacewicz, B. Raszewska-Żurek. T. 1. Warszawa 2007.
- SGOWiM – *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*. Red. Z. Stamirowska, H. Perzowa. T. 3: H–K. Warszawa–Kraków 1993.
- T – L. Tomczak: *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków*. Wrocław 2003.
- WNP – K. Skowronek: *Współczesne nazwisko polskie. Studium statystyczno-kognitywne*. Kraków 2001.

Literatura

- Bąk P. (1995): *Typy nazwisk i przezwisk odimiennych w ziemi piotrkowskiej*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”. T. 34, s. 5–28.
- Bubak J. (1970–1971): *Nazwiska ludności dawnego starostwa nowatorskiego*. Cz. 1 i Cz. 2. Warszawa–Wrocław–Kraków.
- Bubak J. (1986): *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*. Kraków.
- Cieślíkowa A. (1990): *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*. Wrocław.
- Czopek-Kopciuch B. (2005): *Nazwiska polskie w Zagłębiu Ruhry a nazwiska w Polsce*. „Onomastica” L, s. 234–254.
- Gala S. (1984): *Struktura antroponimów z komponentem „-el”*. „Onomastica Slavogermanica” nr 18, s. 124–126.
- Gala S. (1985): *Polskie nazwy osobowe z podstawowym „-l-” / /-„l-” w części sufiksalnej*. Łódź.
- Kaleta Z. (1998): *Nazwisko w kulturze polskiej*. Warszawa.
- Kosyl C. (1983): *Forma i funkcja nazw własnych*. Lublin.
- Kosyl C. (2005): *Nazwiska typu „Szymani”, „Szewczy”, „Onomastica” L, s. 277–288*.
- Krejl B. (1988): *Problem polskich nazwisk typu „Rybicki”, „Dulski”*. [W:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*. Red. E. Homa. Szczecin, s. 183–190.
- Łobodzińska R. (2006): *Wybrane apelatywy antroponimiczne w nazwiskach śląskich w XVI, XVII i XVIII w.* [W:] *Onimizacja a apelatywizacja*. Red. Z. Abramowicz, Z. Bogdanowicz. Białystok, s. 135–141.
- Łuc I. (2016a): *Odapelatywne nazwiska mieszkańców Śląska Cieszyńskiego z XIX w. jako nośnik regionalnych wartości*. „Studia Slavica” XX/1, s. 167–183.

- Łuc I. (2016b): *Konotacje wartościujące w odapelatywnych nazwiskach mieszkańców Śląska Cieszyńskiego (XIX wiek)*. „Białostockie Archiwum Językowe” nr 16, s. 191–212.
- Magda-Czekaj M. (2005): *Nazwiska czeskie na Śląsku*. [W:] *Nazewnictwo na pograniczach*. Red. J. Skowrońska. Szczecin, s. 142–153.
- Magda-Czekaj M. (2011): *Wybrane typy słowotwórcze nazwisk (-icz, -owicz, -ewicz i z podstawowym -k-) okresu średniopolskiego na tle historyczno-społecznym*. Kraków.
- Rospond S. (1967): *Starośląskie imiona w dokumencie trzebieńskim z 1204 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu”. Językoznawstwo nr 3, s. 3–22.
- Szymczak M. (1963): *Nazwiska i formacje pochodne w gwarze Domaniewka, pow. Łęczycza*. „Onomastica” VIII, s. 293–311.
- Taszycki W. (1926): *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków.
- Walczak B. (1997): *Z badań nad antroponimią Ziemi Zachodnich i Północnych*. [W:] *Współczesna polszczyzna na Ziemiach Zachodnich i Północnych*. Red. E. Homa. Zielona Góra, s. 115–131.
- Warchoń S. (1968): *W sprawie genezy i funkcji sufiksu „-ula” w słowiańskich nazwach osobowych i apelatywnych*. „Z Polskich Studiów Slawistycznych”. Seria 2. Red. W. Doroszewski. Warszawa, s. 55–63.
- Wolnicz-Pawłowska E., Szulowska W. (1998): *Antroponimia polska na kresach południowo-wschodnich XV–XIX wiek*. Warszawa.

Summary

Remarks and conclusions on the specificity of surnames of the inhabitants of Southern Silesia, grouped in the thematic blocks were the object of an introductory description, which demands a detailed classifying and analytical overviews in the future. This general outline deepening the knowledge about the consistency and variability of naming processes in 19th century is intended to explain at least a part of interesting issues, referring to the peculiarity of anthroponymy of the researched field in the context of all-Poland and regional research. While analysing the selected issues, references to the knowledge related to synchronic and diachronic description of surnames of particular districts and regions were made. While analysing the anthroponymic material the researcher used the semantic field method, and while describing the collected set of appellative motivated surnames, the sociolinguistic aspect of naming was considered and references to statistical research were made.